

VËSHTRIM MBI STUDIMIN E ALI HADRIT PËR EPOKËN E SKËNDERBEUT

Akademik Ali Hadri shkencëtar dhe intelektual i shquar, përveç trajtimit të çështjeve të shumta historike, periudhave historike e të personaliteteve të njohura historike, rëndësi të duhur në veprimtarin e tij shkencore zë vend edhe “Epoka e Skënderbeut”.¹

Lëvizja çlirimtare shqiptare në epokën e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut zë vend të rëndësishëm në korpusin e gjerë të veprimtarisë shkencore të akademik Ali Hadrit. Shiquar në tersi ai, konkludon më të drejt se “Lëvizja çlirimtare shqiptare në epokën e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut” është periudha më e lavdishme e historisë mesjetare shqiptare, por edhe pjesë e lëvizjes çlirimtare, që zgjat prej kohës kur pushtuesi turk, pas Luftës së Maricës më 1371, fillon të depërtojë edhe në drejtim të territorit shqiptar, e deri ne shpalljen e pavarësisë së Shqipërisë, me 28 nëntorë të vitit 1912”.²

Është frytë i një pune shumëvjeçare të prof. Ali Hadrit, që kul-

¹ Akademik A. Hadri ka botuar një varg punime shkencore që trajton gjerësisht Epokën e Skënderbeut: “Pasqyrë e Lëvizjes çlirimtare shqiptare në epokën e Gjergj Kastriotit Skënderbeu (1443-1468), Revista “Përparimi”, nr, 2 Prishtinë, 1968. Rëndësia historike e Lëvizjes Çlirimtare në epokën e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut” në “Simpoziumi për Skënderbeun”, Prishtinë, 1969; “Dy çështje nga historia e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut” në “Përparimi”, nr, 9 Prishtinë, 1960. “Prilog rasvetljavanju Skenderbegove epohe” në “Gjurmime Albanologjike”, nr, 1 Prishtinë, 1962.

² A. Hadri, Rëndësia historike e Lëvizjes çlirimtare në epokën e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut, “Simpoziumi për Skënderbeun” Prishtinë, 1969, f. 9. (në vazhdim Simpoziumi për Skënderbeun)

moi sidomos në konferencën shkencore të mbajtur në Prishtinë me 9 - 12 maj 1968,³ kushtuar 500 vjetorit të vdekjes së Skënderbeut, fakt që kjo figurë u vu mbi baza të vërteta shkencore, mbi truallin e vet historik, si një figurë reale që mishëronte aspiratat dhe kërkesat themelore politike, ekonomike e kulturore të epokës së vendit të vet. Me rastin e këtij jubileu, Kryereferatin e simpoziumit “Rëndësia historike e lëvizjes çlirimtare në epokën e Gjergj Kastriotit – Skënderbeut” e mbajti profesor Ali Hadri.⁴

Kumtesa ime “Vështrim mbi studimin e Ali Hadrit për Epokën e Skënderbeut” do të prezantoj rezultatet shkencore, kontributin pedagogjike si dhe kritikën shkencore-të akademik Ali Hadrit, në mbrojtje të fakteve shkencore të epokës së Skënderbeut, kundrejt shtrembërimeve apo nënvlerësimit të epokës së Skënderbeut nga disa studiues serb.

Kontributi pedagogjik në veprat e prof Ali Hadrit për epokën e Skënderbeut

Në fillimet e veprimtarisë shkencore të prof. Ali Hadrit, e bën të njohur rendësin historike të Epokës së Skënderbeut, në aspektin pedagogjik, në librat e historisë për nxënës dhe studentë.

Pa hyrë në shumë detaje, dihet se gjer në vitet 60-ta aspektet historike-pedagogjike në funksion të edukimit dhe vetëdijes sonë nacionale, në Kosovë ishin tejet të mangëta, diskriminuese ndaj historisë sonë dhe traditave kombëtare. Vetë fakti se tekstet shkollore, dhe programet pedagogjike për nxënësit shqiptar, aprovoreshin në Beograd flet për mangësitë e mëdha nga fusha e arsimimit në Kosovë. Kështu, ato vetëm përktheheshin nga gjuha serbe në gjuhën shqipe dhe si të tilla, iu jepeshin nxënësve shqiptarë në Kosovë. Në këto tekste shkollore nuk iu mundësohej fare nxënësve shqiptarë të mësojnë të paktën një frag-

³ Ky simpozium ishte ngjarja më e madhe e kulturës dhe e historisë shqiptare që shënohej në Kosovë pas Luftës së Dytë Botërore. Në këtë manifestim shkencor morën pjesë mesë 42 referues ku në mesin e tyre ishin edhe shumë të huaj. J. Bajraktari, “Figura e Skënderbeut në veprën e akademik Ali Hadrit” në “Skënderbeu dhe Evropa”, Tiranë, 2006, f. 433 (fusnota 3).

⁴ J. Bajraktari, “Figura e Skënderbeut në veprën e akademik Ali Hadrit”, në “Skënderbeu dhe Evropa”, Tiranë, 2006, f. 433.

ment nga historia e tyre. Andaj, as edhe figura e heroit tonë kombëtar, Gjergj Kastriotit dhe Epoka e tij nuk lejohej për tu mësuar. Mirëpo, që nga viti 1960, botimi i veprës “Pasqyrë e historisë Nacionale-Shqiptare” e autorëve Ali Hadri dhe Milan Perkaj, shënon edhe fillimin e shkruarjes së historiografisë në Kosovë dhe rinjohjen e historisë sonë nacionale, tek nxënësit dhe opinioni kosovarë.⁵ Kontributi i A. Hadrit në shkrimin e historisë nacionale në Kosovë në tekstet e historisë, u pasqyrua shkencërisht në tekstet vijuese: “Pasqyrë e historisë së shqiptarëve”, Beograd, 1968; “Historia e Popullit shqiptar për shkollat fillore”, Prishtinë, 1970 dhe “Historia e popullit shqiptar për shkollat e mesme” Prishtinë, 1971. Këto botime shënojnë arritjet e konsiderueshme shkencore pedagogjike në trajtimin e historisë në Kosovë.⁶ Në këto vepra të prof Ali Hadrit, mundësohej që të njihet historia shqiptare në Kosovë, ku vend të rëndësishëm i kushtohet edhe studimeve mbi Epokën Skënderbegiane.

Akademik Ali Hadri në shërbim të mbrojtjes së vlerave historio- grafike për epokën e Skënderbeut

Në veprimtarin shkencore të Akademik Ali Hadrit rëndësishmë zën vend të duhur edhe aktiviteti denjitoz shkencor i akademik Ali Hadrit, në përcjelljen më vëmendje të duhur të literaturës së huaj e sidomos asaj serbe, të cilët sa vinin e bëheshin në kohën e tij, tendencioze në shtrembërimin tejmasë ndaj së vërtetës shkencore të historisë sonë që nga Antikiteti e deri te Lufta e Dytë Botërore. Kështu doemos, pof. Ali Hadri, iu është dashtë të përballet me argumentin e fakteve historike, ndaj botimeve shkencore dhe te kolegjiemeve profesionale siç ishte rasti me Enciklopeditë që botoheshin në atë kohë, dhe autorëve të shumtë, kryesisht serb, që me publikimet e tyre, manifestohej pseudoshkenca e

⁵ Kjo vepër në fillimet e saj u shfrytëzua në gjysëmiligalitet, nga ana e mësuesve shqiptarë. F. Rexhepi, “Gjergj Kastrioti-Skënderbeu në tekstet shkollore të historisë në Kosovë në gjysmën e dytë të shek. XX, në “Skënderbeu dhe Evropa”, Tiranë, 2006, f. 439.

⁶ F. Rexhepi, pun. i cit., f. 440.

tyre, siç cilësohet nga Akademik Ali Hadri, në dëm, të historiografisë shqiptare në përgjithësi e në veçanti edhe ndaj epokës së lavdishme shqiptare të kohës së Skënderbeut. Kështu, duke e parë në volumn kohorë të historisë, themi se Akademik Ali Hadri, u bë monitorues i mbrojtjes së vlerave shkencore të historiografisë sonë, karshi tentimeve pseudoshkencore serbe dhe deridiku edhe asaj të Ish Jugosllavisë.

Dhe, kjo mbrojte, që i bëhet historiografisë sonë, përpos vlerave të thella shkencore, ka në vete edhe predispozitat erudite të intelektualit të shquar të asaj kohe.

Në radhë të parë, thellimet shkencore, në trajtesat e Ali Hadrit, dëshmojnë njohuri të avancuara shkencore, duke u mbështet në burime dhe literaturë të duhur shkencore. Studimet e tijja kontinuele shkencore, i kanë mundësuar të avancoj dhe të hap rrugë për studime të mëtejme shkencore. Veprimtari gjithëpërfshirëse shkencorë, ku trajtohen aspektet historike, që nga antikiteti, mbi çështje Ilire, pastaj, aspekte mesjetar, gjenezën e popullit shqiptar, Epokën e Skënderbeut, pastaj aspektet e Rilindjes shqiptare të fund shek XIX dhe aspektet e tjera gjate dy luftërave Botërore, dhe pas saj, i bën nder historiografisë sonë në Kosovë që prof Ali Hadri njihet si themelues i saj.⁷

Profesor Ali Hadri jep të dhëna të reja shkencore, që përmbyset versionin e deritashëm në historiografi mbi rinin dhe veprimtarin e Skënderbeut deri në pragun e kryengritjes çlirimtare të viti 1443, sipas së cilës, ai u largu në moshë të njomë nga atdheu dhe në mënyrë të befasueshme u kthye në vendlindje në moshën 38 vjeçare. Ndaj këtij

⁷ Epitetin e themeluesit të historiografisë në Kosovë, nga ana e prof. Ali Hadrit, iu vu nga Akademik Rexhep Qosja, që konkludon se: "...Prej tij (prej prof. Ali Hadrit B.M) ne, në Kosovë, e kishim dëgjuar fjalën histori, por historinë, si të popullit tonë, ashtu edhe të popujve të tjerë të Ballkanit ose nuk e dinim fare, ose e dinim fare dobët. Ai ishte historiani ynë i parë dhe më i njohur që në historinë tonë do ta bëjë dije, të çmuar, të nderuar dhe të ndëgjuar. Në saje të punës së tij historike, ne, do të mësohemi ta kuptojmë të kaluarën e popullit tonë dhe të kuptojmë edhe të kaluarën e popujve të tjerë. Përpara tij mund t'i thoshim histori edhe kallëzimit, edhe legjendës, edhe këngës, edhe mitit: por, duke lexuar veprat e tij do të kemi mundësi të bindemi se historia është një dije, në të cilën njerëzit mësohen, të kuptojnë se kush ishin, se kush janë dhe, më në fund se kush duhet të jenë", R. Qosja, "Nekrolog" për Akademik Ali Hadri, në "Gjurmime Albanologjike", Seria e shkencave historike 18-19, Prishtina, 1989, f. 343.

mendimi Akademik Ali Hadri ka sjell argumente bindëse që provojnë se Gjergj Kastrioti-Skënderbeu, kaloi rinin pranë prindërve të vet, se u morë peng në moshën 18 vjeçare, si ai nuk i shkëputi lidhjet e tij me Atdehun, me zotërimet e dikurshme të Kastriotëve, dhe popullatës së saj, se gjatë viteve 30-ta të shek XV ai shërbente në Shqipëri qoftë si subashë i Krujës apo ishte sangjakbej i Dibrës dhe kështu në kontakte të vazhdueshme me bashkatdhetarët e vet, përgatit me kujdes kryengritjen e madhe çlirimtare, e cila shpërtheu me sukses në vitin 1443.⁸

Mendimet e shfaqura në shkrime të autorëve serb për origjinën sllave të Kastriotëve, prof. A. Hadri thekson se pas Luftës së Dytë Botërore, asnjë historian i huaj nuk e vë në dyshim origjinën shqiptare të Skënderbeut.⁹ Pikëpamjet e gabueshme të disa historianëve të shekullit XIX mbi origjinën etnike sllave ose greke të Kastriotëve, u hodh poshtë përfundimisht nga F. Noli dhe A. Gegaj, dy studiues shqiptarë që vepruan një kohë të gjatë në SHBA, “të cilët argumentuan me materiale të reja origjinën shqiptare të Skënderbeut të pohuar vazhdimisht nga M. Barleci”¹⁰ Midis argumenteve të shumta, vlenë të përmendet edhe vërtetimi i shqiptarisë së Skënderbeut, që e ka bërë vetë Skënderbeu në letrën që ai i drejtonte princit të Tarentit, Johan de Ursinit, me 30 tetor 1460,¹¹ vë në pah A. Hadri.¹²

Nuk është i saktë as pohimi i M. Jankoviqit, se me vdekjen e Skënderbeut, me 17 janar 1468, “përfundoi lufta e organizuar e popul-

⁸ Në fejttonin e M. Jankoviqit, “Shqipëria e Madhe, lodrat e spiunazhit dhe legjendat e rrejshme” botuar në Revistën “Duga” në gjashtë vazhdimë, që nga 24 shtatori i vitit 1983, jep mendimin se Skënderbeu, ishte marrë pengë në moshën 7 vjeçare. A. Hadri, “Pseudoshkenca është e dëmshme”, Kosova, nr 18/19 Prishtinë, 1996 f. 208.

⁹ A. Hadri, pun. i cit., f. 208.

¹⁰ Po aty.

¹¹ “Nëqoftëse kronikat tona nuk gabojnë, ne quhemi epirot, (kuptimi i gjerë i etnikumit arbëror në mesjetë B. M) dhe duhet të keni dijeninë se nëse në kohë të tjera paraardhësit e mi (në antikë, Mbreti i Epirit Pirroja 297-272. Në vitet 280-277 Mbreti Pirro, kishte zhvilluar disa beteja të suksesshme në Itali. Historia e Popullit Shqiptar I, Tirane, 2002, f. 100-101) kaluan në vendin që ju mbani dhe patën përleshje të mëdha ku në të shumtën e herëve dolën fitimtarë”, “Burime të zgjedhura për historinë e Shqipërisë” vëllimi II, Shek. VIII-XV, Tiranë, 1962, f. 231.

¹² A. Hadri, pun. i cit., f. 208.

lit shqiptar kundër pushtuesve osmanë”¹³. Kundër këtij konkludimi, A. Hadri, potencon se “rezistenca e popullit shqiptar kundër Perandorisë Osmane nuk pushoi as pas vdekjes së Skënderbeut, e sundimi osman u vendos në tërë Shqipërinë më 1506, me rënjen edhe të Lezhës”.¹⁴

Akademik, Ali Hadri, me vëmendje përcjell dhe i bënë vështrim kritik, temave që prekeni çështjen shqiptare dhe asaj të Kosovës, çdo botimi të veprave shkencore jugosllave që në vete përmbajnë, autorë eminent, siç ishte vepra “Historia e Jugosllavisë” Novi Sad, 1972.

Në kapitullin XI, ku zë vend historia mesjetare shqiptare në këtë vepër, vlen të vihet në dukje se vlerësimi i rezistencës shqiptare në krye me Skënderbeun, jo vetëm që nuk është i plotë, por është i njëanshëm dhe nënçmues, shkoqit prof. A. Hadri.¹⁵

Është e pakuptueshme, vijon akademik A. Hadri se si Gjergj Kastrioti Skënderbeu në këtë vepër të autorëve Jugosllav quhet i turqizuari.¹⁶ Nëse kishte kaluar në fenë islame, kjo nuk do të thotë se ishte i turqizuar. Fakti se ai ka qenë në Shqipëri edhe para vitit 1443 dhe sa pastaj i ka bërë rezistencë heroike pushtuesit turk, flet kundër tezës se ai është turqizuar në atë kuptim të fjalës, si e përdor këtë term autori i tekstit të përmendur.¹⁷ Nuk mund të pranohet as teza se rezistenca e shqiptarëve në kohën e Skënderbeut ka qenë rezultat i entuziazmit pas betejës së Nishit 1443. Ky element është i rëndësishëm, por sukcesi i luftës së Skënderbeut nuk mund të interpretohet në mënyrë të tillë të njëanshme,¹⁸ konkludon prof. A. Hadri. Më tej ai vazhdon se, Skënderbeu e shfrytëzoi betejën e Nishit për t’u kthyer në Shqipëri. Pastaj, duke shfrytëzuar faktorët e brendshëm dhe të jashtëm, ai organizoi dhe udhëhoqi me sukses luftën antiosmane kundër pushtuesit turk 1443-1468.¹⁹ Lëvizja çlirim-

¹³ A. Hadri, vep. e cit., f. 212.

¹⁴ “Edhe pse Turqia e vendosi sundimin e vet të plotë në Shqipëri, në fillim të shekullit XIV, qëndresa e popullit shqiptar vazhdoi edhe mëtej në forma të ndryshme, gjer me shpalljen e Pavarësisë shqiptare me 1912”. A. Hadri, vep. e cit., f. 212.

¹⁵ A. Hadri, Marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave, Prishtinë, 2003, f. 98.

¹⁶ Po aty.

¹⁷ Po aty.

¹⁸ Po aty.

¹⁹ Po aty.

tare e shqiptarëve në kohën e Skënderbeut ka rëndësi të brendshme dhe ndërkombëtare. Rëndësia e brendshme e kësaj lëvizje manifestohet me çlirimin e Shqipërisë, me formimin e shtetit shqiptar dhe unisimin e forcave shqiptare në luftë kundër turqve. Rëndësia ndërkombëtare e kësaj lëvizje shqiptare shprehet me faktin se pushtuesit osman nuk mund t'i përdorin të gjitha forcat e veta për pushtimin e Evropës Qendrore dhe të Italisë pikërisht, për shkak se lëvizjet e popujve të Ballkanit, përkatësisht lëvizja çlirimtare e shqiptarëve, shërbeu si mbrojtje për qytetërimin perëndimor.²⁰ Akademik Ali Hadri, e din se autorët serb të veprës në fjalë si: Sima. Qirkoviq, Ivan Bozhiç, etj janë njohës të mirë i historisë mesjetare. Ata e dinë rëndësinë e rezistencës së shqiptarëve të kohës së Skënderbeut kundër pushtuesit turk, dhe se janë informuar edhe për rezultatet më të reja të shkencës historike, që janë publikuar pas tubimeve shkencore me rastin e 500 vjetorit të vdekjes së Skënderbeut, Mirëpo, kjo nuk ka qenë e mjaftueshme për autorët në fjalë. Ata nuk flasin si duhet për rëndësinë historike të lëvizjes çlirimtare në Epokën e Skënderbeut, por e nënçmojnë atë.²¹ Qartazi, shihen tendencat e tyre për të njolllosur historinë e popullit shqiptar.²²

S'do mend se vështirimi kritik i A. Hadrit është qëllimimирë, sepse imperativ kryesor kishte thellimin e njohurive shkencore, për të kaluarën

Gjergj Kastrioti - Skenderbeu

historike të popullit shqiptar, që mëpastaj në botime të tjera, historiografia jugosllave të interpretoj në mënyrë objektive edhe të kaluarën historike shqiptare, dhe të kaluarën historike të Kosovës. Sadoqë ishte punë eksklusivisht shkencore, e prof. Ali Hadrit, paradokset e asaj kohe, në kundruallin e situatës shoqërore në vitet e 80-ta, ë bëri këtë qëllim shkencorë të tij, kundërthënës dhe mjaft të paparashi-

²⁰ Po aty, f. 99

²¹ Po aty, f. 100.

²² A. Hadri, Marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave, f. 83.

kueshëm, nga rrethet që mbështetej politika shoveniste serbe në Ish Jugosllavinë. Dhe siç dihet profesori do të pësoj reprekrusione individuale, të formës së dogmatizmit mesjetar, përmes “diferencimeve ideopolitike” të cilësuar si indoktrinime ideologjik separatiste shqiptaromadhe, që rezultojnë me izolim dhe demakosje personale, të akademik A. Hadri.²³ Këtë kohë brutale ndaj prof. Ali Hadrit siç e thekson Akademik R. Qosja, vetëm ai mundi të sfidon ato kohë.²⁴ Mjerisht, veprimtaria shkencore e prof. Ali Hadrit u sulmua verbërisht pa iu nënshtruar kritikës shkencore, edhe pa argumente shkencore, por vetëm me të ashtuquajturin argumentin e fuqisë, ku rezultojnë që vepra shkencore e tij të likuidohet për shkaqe politike.²⁵

Kontributi shkencor i Akademi Ali Hadrit për Epokën e Skënderbeut.

Qasjet e thelluara dhe metodologjikisht shkencore të prof. Ali Hadrit, bazuar në burimet historike, dhe në të arriturat shkencore të historiografisë shqiptare dhe asaj të huaj, si dhe opusi i gjerë i tij shkencorë, vë në pah konstatime të thelluara shkencore mbi Epokën e Skënderbeut. Trajtimi shkencor i prof. Ali Hadrit, mbi këtë epokë është i gjerë, dhe trajton temat boshte si:

a) Rezistenca dhe Lëvizja çlirimtare shqiptare në udhëheqjen e Skënderbeut 1443-1468.²⁶

b) Formimi i shtetit feudal mesjetar në kohën e Skënderbeut.

c) Marrëdhëniet ndërkombëtare politike të shtetit të Skënderbeut me shtetet tjera.

d) Aspektet ekonomike, dhe raportet shoqërore feudale në kuadër të shtetit të Skënderbeut.

²³ Profesor Ali Hadri, përmes proceseve politike të cilësuar “diferencime politike” nga organet e larta udhëheqëse politike në Kosovë, padrejtësisht u përjashtua nga puna e pedagogut në Universitetin e Prishtinës, si dhe iu pamundësua marrja më punë të mëtejme shkencore. Shih, R. Qosja, vep. e cit., f. 343-345.

²⁴ R. Qosja, vep. e cit., f. 345.

²⁵ Po aty.

²⁶ Ali Hadri, “Simpoziumi për Skënderbeun” Prishtinë, 1969, f. 10.

Këto segmente janë trajtuar në lidhmëni të plotë, dhe paraqesin një kontribut me vlerë për ndriçimin e kësaj periudhe të rëndësishme të historisë së popullit shqiptar.

Ali Hadri, duke elaboruar faktet historike, si dhe burimet bizantine, osmane dhe të tjera, rezistencën dhe luftën madhështore shqiptare nën udhëheqjen e Skënderbeut, gjatë viteve 1443-1468 në shërbim të lirisë kundër çdo armiku të asaj kohë, posaçërisht kundër synimeve pushtuese të Perandorisë Osmane, e periodizoj në tri faza: faza e parë përfshin periudhën 1443-1450, e dyta 1451-1461 dhe e treta 1462-1468.

Fillimin e lëvizjes çlirimtare nën udhëheqjen e Skënderbeut me 1443, prof. A. Hadri, e sheh si proces që është i ndërlidhur qartë me situatën e favorshme politike që mbizotëronte për një kohë të shkurtër. Në këtë kohë kemi konfliktin e pashmangshëm ndërmjet Perandorisë Osmane dhe Mbretërisë Hungareze, siç njihet edhe Mbretëria e vendeve Danubiane. Ushtria danubiane e udhëhequr nga gjenerali i njohur Janosh Huniadi në vitin 1443, pasi kaloi Danubin suksesshëm depërtoi deri në Sofje.²⁷ Këto ngjarje, ndikuan fuqishëm në Shqipëri. Me 1443-1444 sundimtari i feudali dhe zotëruesi i njohur shqiptarë në Shqipëri e mesme Gjergj Araniti, u vu në lëvizje ushtarake kundër Perandorisë Osmane e cila ishte vendosur në Shqipëri.²⁸

Me tu krijuar rrethanat e volitshme, pas sukseseve të ushtrisë hungareze në Nish në nëntor 1443, Skënderbeu, së bashku me forcat tjera të konsiderueshme shqiptare, siç flasin burimet, që ishte pjesë e trupave ushtarake osmane, sipas një plani veprues të mëhershëm, lëshuan frontin luftarak kundër hungarezeve duke u kthyer kështu në Shqipëri.²⁹ Kthimi i Skënderbeut bëri jehonë të madhe dhe krijoj kushte të volitshme për përgatitjen e luftës çlirimtare kundër Perandorisë Osmane. Ky rikthim i Skënderbeut si zotërues në pronat e Kastriotëve³⁰ sipas studiuesit A. Hadri, ishte sipas planit të paraparë që më parë.

²⁷ A. Hadri, Simpoziumi për Skënderbeun, f. 14.

²⁸ A. Hadri, Pasqyrë e lëvizjes çlirimtare shqiptare në epokën e Gjergj Kastriotit Skënderbeut (1443-1468), në "Përparimi", nr 2, Prishtinë, 1968, f. 209. (në vazhdim Përparimi)

²⁹ A. Hadri, Simpoziumi..., f. 14.

³⁰ Po aty.

Dokumentet e gjetura tregojnë se më 1438 pas vdekjes së të atit, Skënderbeu ka qenë subashë i Krujës.³¹ Sa ishte subashë në Krujë, Skënderbeu vuri kontakte me Republikën Venedikut dhe të Dubrovnikut dhe u përpoq të krijonte lidhje edhe me Mbretin Aragonez Alfonsin V.³² Kështu, nga vitet 1338 deri me 1443 Skënderbeu përcolli me vëmendje gjendjen në Shqipëri, dhe marrëdhëniet mes Turqisë e vendeve tjera evropiane duke pritur kështu momentin e volitshëm që të kthehej në vendin e tij për të organizuar kryengritjen e përgjithshme të popullit shqiptar kundër pushtuesit turk, shkoqit Akademik A. Hadri.³³ Brenda tre muajsh u morën kalatë e mëdha dhe u çlirua principata e Kastriotëve si dhe pjesa më e madhe e trevave shqiptare prej viseve në veri të matit deri në Dibër, Rekë e Polog, deri në Çermenikë e Malet e Mokrës, në krahinat midis luginës së epërme të Devollit e Semanit. Bashkë me viset deri atëherë të papushtuara në Veri-Lindje të Drinit si dhe në Kosovë, këto zona përbënin pjesën kryesore të trojeve të banuar prej shqiptarëve.

Pas sukseseve të arritura, ishte e qartë së përballja e mëtejme kundër forcave ushtarake osmane do të jetë edhe më e madhe. Kështu, Skënderbeu, arriti që të bashkoj krerët më të shquar shqiptarë në Kuvendin e Lezhës me 2 mars 1444, më qëllim të bashkëpunimit sa më të ngushtë ndërmjet tyre.³⁴ Në këtë kuvend personalitet e shquara shqiptare nxorën programin e tyre politik në disa pika që synonte bashkimin ushtarak, politik dhe ekonomik të vendit në luftë për lirinë e vendit.³⁵ Realiteti historik u bë gur më i mirë i provës për këtë bashkim të shqiptarëve nën udhëheqjen e Skënderbeut, që nuk ishte një lidhje e thjeshtë

³¹ Po aty.

³² Po aty.

³³ Po aty.

³⁴ Kuvendi i Lezhës u mbajt në Katedralen e Shën Kollit në Lezhë. Në të morën pjesë udhëheqës të kryengritjeve të mëparshme antiosmane, si dhe prestarë të tjerë të aristokracisë shqiptare. Midis tyre ishin: Skënderbeu, Gjergj Araniti, Andre Topia, Gjergj Stres Balsha, Nikollë e Palë Dukagjini, Pjetër Spani, Lekë Zahria, Teodor Muzaka i Riu etj. Historia e Popullit Shqiptar I, Tiranë, 2002, f. 402.

³⁵ Lidhja e Lezhës, së pari vendosi formimin e ushtrisë së përbashkët shqiptare dhe koncentrimin e mjeteve financiare në një arkë të përbashkët. Kuvendi zgjodhi Skënderbeun si kryekomandant ushtarak dhe udhëheqës politik të saj. A. Hadri, Simpoziumi..., f. 15.

e sunduesve të vendit, por kishte bazë më të thella., vë në pah studiuesi i mirënjohur A. Buda.³⁶ Në periudhën 1444-1450 që është periudha e parë e rezistencës shqiptare të Lidhjes së Lezhës e udhëhequr nga Skënderbeu, korri suksese të shkëlqyeshme, si në Luginën e Torviollit, Fushën e Mokrës, Otonet, Sfetigrad dhe në Krujë 1450.³⁷ Gjendja e krijuar në vitet 1447-1448, kur Lidhja Shqiptare mundi të vepronte me sukses e të korrtë fitore të rëndësishme në fillim kundër ushtrisë venedikase te Lumi Drin, në një kohë kurë kundër saj vepronte një ushtri turke në kufijtë Lindorë e thirrur nga Venediku, tregon konsolidimin politik e ushtarak që kishte në atë kohë Lidhja Shqiptare, vë në pah Akademik Hadri.³⁸ Luftimet më të rëndësishme në fazën e parë të epokës skënderbegiane u bënë në maj-tetor të viti 1450, mu në kohën kur sulltan Murati II dhe i biri Mehmeti II me afro 100.000 ushtarë, bënë rrethimin e parë të kryeqendrës së rezistencës antiosmane.³⁹ Fitoret e arritura shqiptare në mbrojtje të Krujës dhe tërheqjes së ushtrisë osmane, sipas A. Hadrit ishte mbrojtja më madhështore shqiptare e parë ndonjëherë më pare për lirin e vendit.⁴⁰ Kjo fitore e shqiptarëve ndikoi pozitivisht në forcimin e rezistencës së tyre në luftë kundër çdo pushtuesi dhe ngriti autoritetin e Skënderbeut, si ndër popullata shqiptare ashtu edhe në Evropë.⁴¹

³⁶ A. Buda, Gjergj Kastrioti-Skënderbeu dhe epoka e tij, "Konferenca e dytë e studimeve albanologjike", I, Tiranë, 1969, f. 26.

³⁷ A. Hadri, ve. e cit., f. 15.

³⁸ Po aty; "Në ndërkohë, në qeshorë të viti 1448, ushtria turke pushtoi Sfetigradin, i gjendur në një situatë të vështirë, Skënderbeu lidhi paqe me venedikasit më 4 tetor 1448. Me këtë marrëveshje venedikasit rimorën Pikën e rëndësishme doganore Danjën, kurse Skënderbeu përfitoj materialisht në formë pensioni nga venedikasit". Historia e Popullit Shqiptar I Tiranë, 2002, f. 412.

³⁹ A. Hadri, Simpoziumi për Skënderbeun, f. 16.

⁴⁰ Po aty.

⁴¹ Një letër përgëzuese e Republikës së Venedikut derguar Skënderbeut për sukseset e arritura në Krujë me 1450 shkruan. "Nuk gjej, fjalë të mjaftueshme për të lavdëruar as për admiruar madhështinë e pabesueshme të shpirtit tuaj....., ju qëndruat me forca të pakta kundër një armiku të panumërt turqish, keni ruajtur të paprekur qytetin me rrethe, kundër furisë dhe peshës së një ushtri të fortë....., qofshit pasqyrë e shembull për të gjithë princat, për të gjithë popujt dhe ermin tuaj le të kurorëzojë një famë e amshueshme "Burime të zgjedhura për historinë e Shqipërisë", vëllimi II, shekulli VIII-XV, Tiranë, 1962, f.

Fitoret në fazën e parë të Lëvizjes çlirimtare shqiptare ndikuan pozitivisht në forcimin e pushtetit të Skënderbeut. Prandaj, potencon A. Hadri, Skënderbeut i shkoj për dore që të krijoj në Shqipërinë e mesme një shtet të fortë centralist.⁴² Skënderbeu i bashkoi domenit të tij pronat e disa feudalëve shqiptarë.⁴³ Skënderbeut iu deshtë një angazhim i madh për të kapërcyer partikularizmin e disa feudalëve shqiptarë, që ishte bërë pengesë për suksese të mëtejme të lëvizjes çlirimtare shqiptare. Pas fitores së Krujës me 1450, Skënderbeu filloj të mos i përfill kur e donte interesi i shtetit, privilegjet partikulariste të feudalëve shqiptarë. Në këtë mënyrë me rritjen e vazhdueshme të pushtetit të Skënderbeut, kufijtë e mëparshëm të zotërimeve feudale u kthyen në kufij administrativ të shtetit shqiptarë të Skënderbeut.⁴⁴ Gjatë kohës në vijim ushtria e shtetit shqiptar, do të korrë suksese të vazhdueshme kundër ekspeditave të shumta pushtuese nga ana e turqëve. Kështu më 1456 në Oranik, dhe më 1457, rezistenca shqiptare shënon suksese të rëndësishme luftarake në mbrojtjen e vendit, ndonëse në betejën e Beratit 1455 kishin pësuar disfatë të madhe.⁴⁵

Edhe gjatë fazës së tretë, u zhvilluan gjithashtu një varg luftimesh kundër njërive ushtarake pushtuese osmane si në: Mokër, Livadë, Ohër, Vajkal etj. Luftimet kryesore u zhvilluan në mbrojtjen e suksesshme të Krujës në vitet 1466/1467.⁴⁶

Akademik Ali Hadri në trajtimet shkencore mbi Epokën e Skënderbeut me vëmendje të thelluara shkencore shtron aspekte administrative të shtetit mesjetar të Skënderbeut dhe pozitës së tij poetike në kuadër të funksionimit të shtetit. Forma e sistemit në shtetin e Skënderbeut ishte monarki centraliste feudale.⁴⁷ Organi më i lartë

⁴² A. Hadri, Simpoziumi për Skënderbeun, f. 17.

⁴³ Në fillim të viteve 50 të shekullit XV, në kuadër të shtetit shqiptar të Skënderbeut hyni ter domenet e lira feudale shqiptare, por domenet e fuqishme të Aranitëve dhe Dukagjinaseve në fillim nuk ishin pjesë përbërëse e Shtetit të Skënderbeut. A. Hadri, vep. e cit., f. 17.

⁴⁴ A. Hadri, vep. e cit., f. 18.

⁴⁵ Po aty.

⁴⁶ A. Hadri, vep. e cit., f. 19.

⁴⁷ A. Hadri, vep. e cit., f. 16.

ishte monarku-Skënderbeu (dominus albaniae). Pushteti i Skënderbeut ishte i gjerë, ai ishte ligjdhënës dhe gjykatës më i lartë, kryekomandant i ushtrisë, ai shpallte luftë, bënte paqe, lidhte marrëveshje me shtetet tjera.⁴⁸

Është sqaruar shkencërisht edhe pozita politike e Skënderbeut në shtetin feudal shqiptar. Në mbështetje të dokumentacionit kancelarësh të shekullit XV, del se Skënderbeu ka mbajtur dy tituj shtetëror: në fillim quhej “Zot i Krujes” (Dominus Civitatis Croie), kurse pastaj, me rritjen dhe zgjerimin e pushtetit të tij, ai u quajt “Zot i Shqipërisë” (Dominus Albanie ose Signor di Albania).⁴⁹ Titulli “Zot i Shqipërisë” u shfaq aty nga mesi i viteve ’50, pikërisht atëherë kur u formua shteti feudal i centralizuar, domethënë në kohën kur Skënderbeu përfaqësonte mbarë Shqipërinë e çliruar.⁵⁰

Me formimin e shtetit feudal shqiptar ndryshoi në thelb edhe pozita e Skënderbeut në planin ndërkombëtar, i cili e përfaqësonte tërë Shqipërinë e çliruar në marrëdhëniet me botën e jashtme. Kështu, bie fjala, në marrëveshjen shqiptaro-venedikase të viti 1463, në emër të Shqipërisë figuron vetëm Skënderbeu.⁵¹

Shteti feudal shqiptar kishte të gjitha karakteristikat e një shteti feudal të centralizuar: aparatin administrativ me degët e tij – aparatin e financave, aparatin e rekrutimit dhe kancelarinë diplomatike; forcat ushtarake shtetërore; urdhëratë shtetërore vuloseshin me vulën e Skënderbeut dhe zbatoheshin në territorin shtetëror; flamur shtetëror ishte ai i Kastriotëve, që u bë flamur kombëtar shqiptar etj.⁵²

Meqenëse shteti feudal shqiptar lindi dhe u zhvillua në rrethana të caktuara të luftës së popullit shqiptar kundër pushtuesit osman, ai kishte edhe veçori të një shteti ushtarak. Pikërisht kushtet historike të kohës kërkonin që çështjes së ushtrisë t’i kushtohej një kujdes i veçantë.⁵³ Ngritja e ushtrisë bëhej me anë të konspiracionit, fakt ky që

⁴⁸ V. Meksi, “Rreth strukturës politike dhe juridike të shtetit të Skënderbeut” në “Konferenca e Dytë e Studimeve Albanologjike, I, Tiranë 1969, f. 612.

⁴⁹ A. Hadri, Marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave, Prishtinë, 2003, f. 253.

⁵⁰ A. Hadri, po aty.

⁵¹ A. Hadri, po aty.

⁵² A. Hadri, po aty.

⁵³ A. Hadri, vep. e cit., f. 254.

flet për një sistem të përparuar të rekrutimit, shkoqit A. Hadri.⁵⁴ Është plotësisht e natyrshme pse organizmi i ushtrisë, me qëllim të mbrojtjes së vendit, ishte detyrë kryesore e shtetit feudal shqiptar, shton më tej A. Hadri.⁵⁵ Por aparati shtetëror funksiononte edhe në drejtim të mbrojtjes së interesave të klasës feudale, si dhe në drejtim të shtypjes së kundërshtive të forcave feudale separatiste.⁵⁶

Ndryshe nga forcat ushtarake të “Lidhjes së Lezhës”, aleancë kjo politike-ushtarake e feudalëve shqiptarë⁵⁷ që u formua më 144 dhe që pushoi së ekzistuari për shkak të separatizmit feudal, ushtria e shtetit feudal shqiptarë përbëhej gati plotësisht nga njësitë që i organizoi vetë Skënderbeu.⁵⁸ Bërthamën e saj e përbënin fshatarët, sidomos fshatarët e lirë, të cilët kishin mundësi të bëheshin oficerë dhe pronarë të vegël feudesh nëse dalloheshin në luftime kundër ushtrisë osmane.⁵⁹

Skënderbeu e ndau ushtrinë në të rregullt dhe të përkohshme. Ushtrinë e rregullt e përbënin garda pretoriane me 2000-3000 kalorës me armë të lehta, që luftonte nën komandën e Skënderbeut, dhe njësitë kufitare me 3000-5000 ushtarë nën komandën e Mojsi Golemit, që mbrojnë kështjellat në kufirin lindorë.⁶⁰ Ushtrinë e përkohshme e përbënin njësitë të përbëra nga fshatarët e mobilizuar sipas listave për rekrutë në bazë të parimit “burrë për shtëpi”.⁶¹ Ushtria e përkohshme kishte 8000-10.000 luftëtarë, të shumtën këmbësor, e një pjesë sish ishin kalorës. Në rastet e rrezikut më të madh, i rroknin armët të gjithë meshkujt e aftë për luftë.⁶² Sipas Marin Barletit, “shqiptarët në njëërën dorë mbanin armët e me tjetrën parmendën” merr këtë shënim A. Hadri.⁶³ Kuadrin komandues të kësaj ushtrie e përbënin oficerët e rekrutuar nga radhët e aristokracisë feudale. Oficerët bëheshin edhe ata fshatarë, të cilët dal-

⁵⁴ Po aty.

⁵⁵ Po aty.

⁵⁶ Po aty.

⁵⁷ Po aty.

⁵⁸ Po aty.

⁵⁹ Po aty.

⁶⁰ Po aty.

⁶¹ Po aty.

⁶² Po aty.

⁶³ Po aty.

loheshin për trimëri dhe për aftësi udhëheqëse ushtarake. Skënderbeu u jepte shpërblime të konsiderueshme atyre që dalloheshin në luftë.⁶⁴

Në organizimin e ushtrisë, Skënderbeu shfrytëzonte përvojën e tij të begatshme ushtarake, që kishte fituar në trollin shqiptar dhe si oficer osman.⁶⁵ Ekspertët ushtarak e kanë çmuar Skënderbeun si strateg të madh dhe e kanë konsideruar si njërin nga prijësit më të dalluar ushtarak të kohës. Skënderbeu ishte mjeshtër i taktikës – sulme dhe mbrojtje të kombinuara.⁶⁶ Sëbashku me bashkëluftëtarët e tij, ai hartonte planet e luftimeve, udhëheqtë ushtrinë dhe luftonte heroikisht krahas ushtarëve të vet kundër pushtuesve të shqiptarëve në luftë kundër Perandorisë Osmane në fazën e dytë dhe të tretë të lëvizjes çlirimtare shqiptare.⁶⁷ Këtu duhen kërkuar shkaqet e sukseseve të shqiptarëve në luftë kundër Perandorisë Osmane gjatë Epokës së Skënderbeut,⁶⁸ shkoqit akademik A. Hadri.

Edhe pse Skënderbeu bëri përpjekje për ta shtrirë pushtetin e vet centralist në mbarë Shqipërinë, ai prapëseprapë nuk ia doli këtij qëllimi, sepse procesin e bashkimit të mbarë vendit në një shtet e pengonin forcat e brendshme separatiste feudale, të cilat donin të sundonin pavarësisht në feudet e tyre, për shembull familja feudale e Dukagjinëve që sundonte në pjesën veriore, por edhe dy fuqitë e huaja – Perandoria Osmane dhe Republika e Venedikut, që mbanin nën sundimin e tyre një pjesë të territorit shqiptar e që synonin të dominojnë në tërë vendin. Pikërisht këtu duhet kërkuar arsyeja pse shteti i Skënderbeut nuk i përfshiu brenda kufijve të vet qytetet bregdetare shqiptare, të cilat ishin drejtimin e Venedikut, fakt ky që ndikonte në dobësinë ekonomike të shtetit feudal shqiptar,⁶⁹ vë në pah Akademik Ali Hadri. Mirpo, pavarësisht se shteti i Skënderbeut përfshinte vetëm një pjesë të Shqipërisë, ai përfaqësonte një ngjarje të rëndësishme, jo vetëm në historinë e popullit shqiptar, por edhe në ata të Ballkanit në përgjithësi, aq më tepër se në atë kohë ky

⁶⁴ Po aty

⁶⁵ Po aty.

⁶⁶ A. Hadri, vep. e cit., f. 255.

⁶⁷ Po aty

⁶⁸ Po aty

⁶⁹ Po aty

shtet ishte njëri nga dy shtetet e pavarura ballkanike, nga territori i të cilit i bëhej një rezistencë e fuqishme Perandorisë Osmane.⁷⁰ Qëndresa e shqiptarëve nën udhëheqjen e prijësit të tyre legjendar Skënderbeut ishte një luftë dhe një ndihmesë e rëndësishme e popullit shqiptar jo vetëm për mbrojtjen e lirisë, të identitetit të tij kombëtar dhe për ruajtjen e ecjen përpara në zhvillimin ekonomik e shoqëror, por njëherazi edhe një kontribut me vlera të paçmuara për mbrojtjen e qytetërimit evropian nga rreziku i invazionit osman.

Në vitet 50-ta të shek XV, shteti i Skënderbeut vihet në qendër të opinionit evropian. Mu nga ky fakt shteti shqiptar do të ketë marrëdhënie politike me shumë shtete tjera në rajon si: Republikën e Venedikut, Mbretërinë e Napolit, Shtetin e Papatit, Republikën e Raguzës, Despotatin Serb etj. Aspektet politike dhe reflektimi i tyre në lëvizjen çlirimtare shqiptare nën udhëheqjen e Skënderbeut, zënë vend të duhur në trajtimet shkencore të prof. A. Hadrit. Nga këto studime del se shteti i Skënderbeut kishte marrëdhënie dhe raporte të shumta politike me karakter diplomatik, ekonomik e deri të krijimi i aleancave politike ushtarake. Në tërësi konkludon prof. A. Hadri, qëndrimi i jashtëm politik i Skënderbeut iu nënshtroa plotësisht interesave të luftës çlirimtare kundër pushtuesve të huaj dhe kryesisht ajo do të jetë e drejtuar kundër Perandorisë Osmane e cila paraqiste rrezikun më të madh të kohës.⁷¹ Shteti shqiptar në suaza të qëndrimeve rajonale politike anitosmane, në përgjithësi ka realizuar detyrat dhe objektivat e asaj kohe. Në kuadër të këtyre kornizave shteti shqiptar u ndihmu nga shtetet tjera. Raporte të theksuara reciprocitetit dhe bashkëpunimit të suksesshëm shteti i Skënderbeut, pas viteve 50-ta të shek. XV pati me Mbretin e Napolit. Skënderbeu, pas vitit 1450, gjegjësisht pas luftës së madhe në mbrojtje të Krujës, ku rezistenca shqiptare pati edhe humbje të madha si nga potenciali njerëzor, material dhe ekonomik, kërkonte të gjente mbështetje të shteteve tjera në luftën e mëtejme kundër osmanëve. Kështu, aleati

⁷⁰ Po aty.

⁷¹ A. Hadri, "Pasqyrë e lëvizjes çlirimtare shqiptare n'epokën e Gjergj Kastriotit Skënderbeut (1443-1468)", në "Përparimi", nr. 2, Prishtinë, 1968, f. 208-215. (në vazhdim Përparimi).

i saj i mundshëm ishte Mbretëria e Napolit, e cila në këtë kohë ishte rivale e synimeve venedikase në bregdetin Adriatik, dhe njëkohësisht edhe kundër pushtimeve osmane në Ballkan. Këto raporte do të sinkretizohen me marrëveshje ushtarake e politike me 26.II. 1451 në Gajetë.⁷² Në lidhje me aspektet përbajtësore të kësaj marrëveshje, sidomos paragrafi i katërta i saj⁷³ ku flitet për vasalitetin e Skënderbeut ndaj Mbretit të Napolit Alfonsit V në historiografinë botërore pas zhvillimit të historiografisë shqiptare janë zhvilluar polemika të shumta. Historiografia e huaj duke u kapur pas formulimit lateral që përmban paragrafi i katërt i marrëveshjes dhe mendimin se me këtë akt Gj. K. Skënderbeu e humbi pavarësinë e vet politike dhe u bë vasal i Alfonsit të V, Mbretit të Napolit.⁷⁴ Për karakterin e kësaj marrëveshje A. Hadri, shkoqit se vlerësimi i saj duhet bërë duke u mbështetur jo vetëm në formulimet e saja laterale të dispozitave të marrëveshjes, por në faktin se në çfarë rrethanash të kohës është realizua kjo marrëveshje dhe në çfarë mase ajo u realizua.⁷⁵ Në përgjithësi kjo marrëveshje ishte e rëndësishme veçmas për rezistencën shqiptare të asaj kohe. Me këtë marrëveshje Mbretëria e Napolit jo vetëm

⁷² Sipas kësaj marrëveshje Alfonsi V merrte në mbrojtje Skënderbeun, premonte se do ta ndihmonte Skënderbeun me ushtri e mjete financiare, dhe se do të respektonte privilegjet që gëzonte gjithë Arbëria. Pala shqiptare nga ana e vetë duke qenë më e interesuar për këtë marrëveshje premonte siç ishte zakoni në mesjetë ta njihte Alfonsin V si kryezot pasi ky të dërgonte në Shqipëri ndihmë ushtarake në luftë kundër osmanëve. Historia e Popullit shqiptar I Tiranë, 1967, f. 273; A. Hadri, Përparimi..., f. 230.

⁷³ Në këtë paragraf thuhet: "Gjithashtu, ambasadorët e përmendur në emër të lartpërmendurit (Skënderbeut B. M) premtojnë dhe detyrohen ndaj Madhërisë së lartpërmendur (Mbretit të Napolit B M) se, mbasi ajo Madhëri (Mbretëria e Napolit B M) të japë ndihmën dhe ta shpëtoj zotërinë e lartpërmendur nga thonjtë e osmanëve Zoti Gjergj i lartpërmenduri, do të vijë para këmbëve të Madhërisë (Mbretërisë së Napolit B M) së tij kurdo që ajo ka për të urdhëruar dhe do të bëjë betimin e besnikërisë e të vasalitetit e do të bëjë e kryejë çdo gjë që Madhëria e lartpërmendur do të urdhëroj' Burime të zgjedhura për historinë e Shqipërisë vëllimi II Shek. VIII-XV, Tiranë, 1962, f. 309.

⁷⁴ F. Hadri, Gjergj Kastrioti-Skënderbeu dhe epoka e tij në historiografinë shqiptare, Prishtinë, 1987, f. 111-112.

⁷⁵ A. Hadri, *vep. e cit.*, f. 230.

që nuk do të bëhet në asnjë moment pengesë e shtetit të Skënderbeut siç ishte rasti me republikën e Venedikut, por Mbretëria e Napolit dërgoi ndihma të konsiderueshme ushtarake e materiale. Kështu, në prizmin e rrethanave të kohës që manifestohej me vite të vështira për rezistencën shqiptare, A. Hadri, marrëveshjen e Gajetës e she si të domosdoshme për Skënderbeun, pavarësisht sfidave të ndjeshme që paraqiste në tërësinë e vete ajo marrëveshje.⁷⁶ Sa i përket çështjes së vasalitetit të Skënderbeut ndaj mbretërisë së Napolit, vështuar në rrethanat e kohës, kur kundër Shqipërisë vazhdimisht dërgoheshin ekspeditat të mëdha ushtarake osmane për të shuar këtë rezistencë në Ballkan, do të thotë se çështja e vasalitetit në marrëveshjen e Gajetës është shprehje e një praktike mesjetare sa sa qëllim real politik. Në sajë të fakteve që kanë pasuar mes Skënderbeut dhe Mbretërisë së Napolit, A. Hadri, konkludon: “se marrëdhëniet në mes Skënderbeut dhe Alfonsit të V de fakto nuk kanë qenë marrëdhënie në relacionin vasal-sovran, por marrëdhënie aleatësh”.⁷⁷ Më të drejt thekson prof. A. Hadri, se marrëveshja e Gajetes nuk e ulë rendësin historike të Skënderbeut si personalitet i një shteti të lirë, por e paraqet si strateg e politikan me horizonte të gjera në shërbim tërësisht të rezistencës shqiptare.⁷⁸ Marrëdhëniet shqiptaro napolitane do të shënojnë përparim të madh me ekspeditën ushtarake të Skënderbeut në ndihmë të Mbretit Ferdinandit. Kjo ndihmë ishte e rëndësishme për mbretin Ferdinandin, të cilën e konfirmon edhe vet ai, duke i dhënë Skënderbeut pension vjetor dhe disa prona për strehim të familjes së Skënderbeut.⁷⁹

Në trajtimet e prof. A. Hadri, zë vend të rëndësishëm edhe marrëdhëniet e shtetit shqiptar të kohës së Skënderbeut me Republikën e Venedikut. Raportet politike ndërmjet tyre paraqesin gamë të gjerë veprimi kohorë por edhe kompleksitete të theksuar sa miqësore, dhe rival.⁸⁰ Në synim të tërësishtë të rezistencës shqiptare të udhëhequra nga

⁷⁶ Po aty.

⁷⁷ A. Hadri, vep. e cit., f. 231.

⁷⁸ Po aty.

⁷⁹ A. Hadri, vep. e cit., f. 242.

⁸⁰ A. Hadri, vep. e cit., f. 211.

Skënderbeu për çlirimin e vendit, ndaj venedikaseve, që mbanin qytete të rëndësishme shqiptare në bregdetin Adriatik, paraqisnin vazhdimisht pengesë në realizimin e qëllimeve të Skënderbeut për tua marrë atyre ato qytete. Kështu, marrëdhëniet ndërmjet Skënderbeut dhe Venedikaseve 1443-1468 varësish prej situatave politike të kohës, A. Hadri i ndanë në disa faza.⁸¹ Marrëdhëniet shqiptaro-venedikase de fakto kanë ekzistuar gjatë tërë periudhës së gjysmës së dytë të shekullit XV. Burimet historike dhe situata e atëhershme bëjnë të qartë se Republika e Venedikut, ishte sabotuese dhe herë herë edhe pengesë për rezistencën shqiptare. Republika e Venedikut gjatë tërë kohës së invazionit osman ishte e përqendruar tërësisht për të ruajtur zotërimet e veta në Shqipëri. Republika e Venedikut, shumë pakë do ti përmbahet marrëveshjeve për dërgimin e forcave ushtarake në Shqipëri në luftë kundër pushtimeve osmane. Vetëm në viteve e fundit të kohës së Skënderbeut, venedikasit e ndihmuan rezistencën shqiptare. Në studimet e tija A. Hadri, i hedh poshtë mendimin e disa studiuesve, se Skënderbeu pati ndihma të mëdha nga ana e venedikaseve. Por, sidoqoftë ato ishin ndihma të konsiderueshme qoftë materiale apo edhe ushtarake.⁸² Poashtu hedh poshtë çdo pikëpamje se Skënderbeu ishte vetëm një gjeneral i shquar që udhëhiqej nga Republika e Venedikut në mbrotje të katolicizmit.⁸³ Në epokën e Skënderbeut vend të veçantë zënë edhe marrëdhëniet ndërmjet Skënderbeut dhe Papatit. Përkundër qëndresë së madhe shqiptare Selia shtetërore e Papatit, gjer në vitin 1450 nuk dha ndonjë ndihmë të konsiderueshme në shërbim të rezistencës shqiptare. Gjatë kohës së rrethimit të dytë të Krujës nga forcat ushtarake osmane 1466, për të kërkuar ndihmë, vetë kryeheroi shqiptar shkoi në Romë në selinë e shenjtë të Papës për të kërkuar ndihmë.⁸⁴

⁸¹ Faza e parë prej vitet 1443-1445; ku kanë mbizotërua marrëdhënie të mira, pastaj në vitet në vijim kemi keqësimin e marrëdhënieve të tyre për çështjen e Danjës në vitin 1448, pastaj me 1453-1458, kemi marrëdhënie solide mes tyre, dhe 1462-1506 deri në ramjen definitive të Shqipërisë nën sundimin osmanë kemi marrëdhënie të mira mes Shtetit shqiptar dhe Republikës së Venedikut. A. Hadri, vep. e cit., f. 112.

⁸² A. Hadri, vep. e cit., f. 211.

⁸³ Po aty.

⁸⁴ A. Hadri, vep. e cit., f. 249.

Përkundër pritjes madhështore nga ana e Papa Pali II, ndihma e dhënë Skënderbeut ishte shumë e paketë, konkludon prof. A. Hadri.⁸⁵ Aspektet e marrëdhënieve politike të shtetit shqiptar mesjetar me vendet ballkanike: me Despotatin serb të Gjergj Brankoviqit, Republikën e Venedikut dhe Koalicionit të vendeve Danubiane (Mbretërisë hungaro-polake) dhe Mbretërinë e Bosnjës, zënë vend të rëndësishëm në trajtimet shkencore të prof. A. Hadrit mbi epokën skënderbegiane.

Në trajtimin e marrëdhënieve mes Despotit serb Gjergj Brankoviqit dhe Skënderbeut,⁸⁶ duke trajtuar gjerësisht këto raporte prof. A. Hadri, konkludon se marrëdhëniet mes tyre kishin shkuar në dy drejtime: ato në momente edhe ishin të acaruar jo miqësore, por në disa raste bazoheshin në bashkëpunim të ndërsjellët. Në vitin 1447-1448 këta kanë bashkëpunuar në luftë kundër Republikës së Venedikut, sepse kjo luftë u shkonte në favor të dyja palëve.⁸⁷ Mbas ramjes së Despotatit serb Stefani i biri i Gjergj Brankoviqit, gjeti strehim tek Skënderbeu.⁸⁸

Në tërësi nga studimet e prof. A. Hadrit mbi aspektet politike të shtetit të Skënderbeut me shtetet tjera, konkludojnë në atë që heroi ynë Skënderbeu iu nënshtroi plotësisht interesave të luftës çlirimtare kundër pushtuesve të huaj.

⁸⁵ A. Hadri, vep. e cit., f. 250.

⁸⁶ A. Hadri, Dy çështje nga historia e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut, në "Përparimi", Prishtinë, nr. 9, 1960, f. 578-186.

⁸⁷ Gjergj Brankoviqit ishte kundër zgjerimit dhe forcimit të Republikës së Venedikut në Adriatik. A. Hadri, vep. e cit., f. 584.

⁸⁸ A. Hadri, vep. e cit., f. 585.

SUMMARY

VIEW FOR RESEARCH OF ALI HADRI FOR SCANDERBEG EPOCH

Academic Ali Hadri, an extenuated historian and intellectual, who besides dealing with historic thematic and famous personalities, special attention in his professional work dedicated to the “Scanderbeg Era”. Initially, Ali Hadri focused on historic significance of the Scanderbeg Era, in educational aspect, for students’ history books.

At the same time, Hadri’s right methodological approach based on historical sources and achievements of Albanian and international historiography, and his large creative opus, made perspective through conclusions on Scanderbeg Era. Hadri’s methodology on this period classifies it according to following themes:

1. Albanian resistance and national movement under Scanderbeg leadership 1443-1468.
2. Foundation of medieval feudal state in Scanderbeg time.
3. Scanderbeg’s state international political relations with other states.
4. Economic aspects and social feudal relations in Scanderbeg state.

These segments have been assessed in full correlation and represent a valuable contribution for shedding light on this relevant period of Albanian history.

Ali Hadri’s honored professional activity in dedicating indispensable attention to foreign literature, especially Serbian which was conducting ever more deliberate distortion of truth on our history from Antiquity to World War II.

Therefore, Ali Hadri had to employ the force of arguments and facts in facing these malicious writings. Defending our historiography except for deep scientific values, it carried erudite predispositions of an accentuated intellectual, such as Academic Ali Hadri was.